

تعامل دو سویه یادگیری و یاددهی در نظام آموزش از راه دور با رویکردی کوتاه در حوزه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی

دکتر حسن کیانی^۱

چکیده

یادگیری و یاددهی به‌عنوان دو فرایند مهم در تعلیم و تربیت، برای برقراری تعامل بین یادگیران و یاددهندگان تابع شرایط گوناگونی می‌باشند که محیط‌های آموزشی و عوامل اجرایی آموزش، از اهم آنها هستند. پاسخگویی مؤسسات آموزشی به نیازهای جامعه و اشتیاق افراد سبب ایجاد، توسعه، و گسترش آموزش‌های غیرحضوری گردیده است. این مقاله ضمن تعریف مفهوم آموزش از راه دور و تشریح تفاوت‌های آن با آموزش‌های حضوری، به معرفی عوامل و رسانه‌های مؤثر در اجرای مناسب آموزش‌های غیرحضوری می‌پردازد. ضمن بیان تاریخچه مختصری از این نوع آموزش در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در چند کشور موفق نظیر انگلستان، آمریکا و هندوستان، به معرفی وضعیت این آموزش در حوزه کتابداری ایران پرداخته و پس از تشریح تجارب دانشگاه پیام نور به‌عنوان تنها مرکز آموزش فعال در آموزش‌های نیمه حضوری و غیرحضوری به این نتیجه دست یافته که متأسفانه نظام آموزش عالی کشور به خوبی به ضرورت و اهمیت آموزش از راه دور پی نبرده و این امر طبعاً در مورد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز صادق است. لذا این مقاله در خاتمه پیشنهاداتی در جهت بهبود و گسترش این نوع آموزش ارائه می‌نماید.

کلیدواژه‌ها

یاددهی، یادگیری، آموزش از راه دور، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی از راه دور

مقدمه

از میلاد آغازگر این امر، انسان‌های قرون بعد از میلاد ادامه‌دهنده، و آیندگان این کره خاکی تکمیل‌کننده این دو جریان خواهند بود. یادگیری انسان‌های اولیه بیشتر براساس

یادگیری و یاددهی دو فرایندی هستند که عمری نزدیک به تاریخ بشری دارند. انسان‌های غارنشین و تمدن‌های باستانی پیش

۱. استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا Hkiani2000@yahoo.com

تجارب محیطی صورت می‌گرفت، درحالی‌که یادگیری انسان‌های پیشرفته بیشتر براساس خلاقیت فکری حاصل می‌شود. تحولات ایجاد شده در طول تاریخ بشری، یاددهی و یادگیری را تحت‌تأثیر قرار داده، به‌طوری‌که کم‌کم شیوه‌های یاددهی و یادگیری نیز دچار تغییراتی گردیده است. پیدایش کاغذ به‌صورت کنونی، اختراع چاپ، اختراع کامپیوتر، و بسیاری از ابداعات دیگر، مبانی نظری یاددهی و یادگیری یا به عبارت کلی‌تر فرایند جدیدی به‌نام آموزش غیرحضوری را دگرگون ساخته است.

در چند دهه آخر قرن بیستم با پشت سر نهادن جامعه صنعتی، به جامعه اطلاعاتی رسیده‌ایم و ساختن یک جامعه دانش‌محور^۲ در گرو دسترسی به شیوه‌های نوین انتقال اطلاعات است. این فرضیه که یادگیری کلید ورود به جامعه دانش‌محور است مورد تأکید بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت از جمله جی. دی. برانسفورد قرار گرفته است. در عصر حاضر به کمک فناوری اطلاعات و ارتباطات^۳ می‌توان یادگیری را سهولت بخشید و امکان فراهم‌آوری دانش را برای عده بیشتری از افراد جامعه میسر ساخت (۲: ۱۳).

تعریف یادگیری

یادگیری پایه و اساس رفتار افراد است، زیرا بخش عمده‌ای از رفتار آدمی آموختنی است. بسیاری از معلمان یادگیری را کسب اطلاعات یا معلومات و مهارت‌ها می‌دانند و عده‌ای نیز معتقدند یادگیری نوعی تغییر

رفتار از راه تجربه است. یعنی در سایه تجربه و فعال شدن فرد، تغییراتی اساسی در عادات، گرایش‌ها، نگرش‌ها، تمایلات، شیوه برخورد، و دانش وی حاصل می‌شود (۶: ۱۰۸-۱۱۱).

در گذشته، یادگیری را کوشش معلم در بیان و توانایی او برای تفسیر و تعبیر مطالب مندرج در کتاب‌ها می‌دانستند، ولی با تحولی که در طرز فکر و تجارب اندیشمندان آموزش و پرورش درباره اهمیت یادگیری به‌وجود آمده است لزوم فعالیت شاگرد و شرایط محیط را در شدت و ضعف یادگیری مؤثر دانسته‌اند. برای آنکه یادگیری به صورتی مناسب و مطلوب انجام شود عوامل مؤثری را به شرح زیر باید در نظر داشت:

۱. عوامل محیطی: محیط فیزیکی محل فعالیت یادگیرنده تأثیر زیادی بر میزان یادگیری دارد (شرایط بهداشتی، رفاهی، روابط انسانی، فقر و غنای تدارکاتی، ایجاد انگیزه، و مانند آن).

۲. عوامل وراثتی یا ژنتیکی: انسان‌ها از بدو تولد از لحاظ قوای جسمانی، ذهنی، عقلانی، عاطفی، و تمایلات با هم متفاوت هستند، به‌طوری‌که در یک محیط فیزیکی مشترک و با شرایط مساوی، افراد باهوش مسائل را زودتر درک کرده و از میزان یادگیری بالایی برخوردار هستند و افراد کم‌هوش کندترند.

۳. هدف: هدف عاملی است که انسان را در پدید آوردن رفتارها و عادات راهنمایی می‌کند. در فرد هدفمند، در نتیجه دقت و

توجه به حل مشکلات و تجارب خویش، عمل یادگیری سریع‌تر و به‌خوبی انجام خواهد گرفت.

۴. **تداعی:** ارتباط دادن وقایع و خبرها به یکدیگر باعث یادگیری بهتر می‌شود. براین اساس به هنگام یاد دادن مطالب جدید باید آن را با مطالبی که شخص از قبل می‌داند مرتبط نماییم، این ارتباط سبب می‌شود تا فرد مطالب را به آسانی به خاطر بیاورد.

۵. **کلیت:** باید دانست که در یادگیری بهتر است از کل به جزء برسیم و به برقراری روابط بین اجزا توجه داشته باشیم.

۶. **عواطف:** عواطفی مانند عدم امنیت، ترس، اضطراب، نوسیدی، و شک و دودلی درباره انجام فعالیت‌ها، یادگیری را کاهش می‌دهد. تشویق دیگران در مورد مطالب یاد گرفته شده و تجارب افراد، به مراتب بهتر از تنبیه و مجازات آنهاست.

۷. **کارگروهی:** در یاددهی گروهی و با همکاری دیگران میزان یادگیری افزایش می‌یابد، زیرا فرد از نتایج کار و عقیده و نظرات گروه آشنا شده، از تجارب دیگران استفاده کرده و نظرات گروه را نسبت به کار خود می‌شنود (۳: ۱۴-۱۹).

بر اساس تحقیقات انجام شده در مورد یادگیری، شش فرض به شرح زیر مورد توجه قرار می‌گیرد: (۱) یادگیری هدف دارد؛ (۲) یادگیری ارتباط دادن اطلاعات تازه با دانش گذشته است؛ (۳) یادگیری نوعی سازماندهی اطلاعات است؛ (۴) یادگیری کسب مجموعه‌ای از راهبردهای شناختی و

فراشناختی است؛ (۵) یادگیری در مراحل رخ می‌دهد که فرد از حال به گذشته و بالعکس، حالت رفت و برگشت دارد؛ و (۶) یادگیری تحت تأثیر رشد قرار می‌گیرد (۶: ۶۶).

براساس تعاریف فوق، شیوه‌های متفاوت آموزشی مطرح می‌شود که بنابر قابلیت فراگیران و با بهره‌گیری از فناوری‌های موجود می‌توان از آنها استفاده کرد که آموزش از راه دور یکی از این روش‌هاست. آموزش از راه دور مبتنی بر فناوری است، یعنی نوعی فناوری که امکان دستیابی به آموزش را بدون هیچ‌گونه محدودیت مکانی و زمانی برای آموزش‌گیرنده فراهم می‌کند. گاهی اوقات به این شیوه آموزش مبتنی بر ارتباطات راه دور نیز اطلاق می‌شود که بر تعامل دو جانبه میان آموزش‌گیرنده و منبع آموزشی یا اطلاعات تکیه دارد. در واقع آموزش از راه دور سعی دارد با بهره‌گیری از فناوری‌های آموزشی به اهداف خاصی دست یابد که عبارتند از:

(۱) افزایش کیفیت یادگیری، (۲) کاهش مدت زمان دستیابی برای وصول به اهداف مورد نظر، (۳) افزایش کارایی مدرسان و فراگیران، (۴) افزایش استقلال فراگیران و انعطاف امکانات آموزشی، (۵) کاهش هزینه‌ها بدون تأثیر بر کیفیت آموزشی، و (۶) حذف محدودیت‌های زمانی و مکانی (۸: ۱۵).

نظام آموزش از راه دور^۴

آموزش از راه دور اصطلاحی است که برای یادگیری غیرحضوری به‌کار برده می‌شود و راهکار مناسبی برای پاسخگویی به

نیازهای آموزشی افرادی است که تحت تأثیر عوامل بازدارنده نظیر کمبود وقت، دوری راه، معلولیت جسمانی، گرفتاری‌های شغلی و مسئولیتی، محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی، و نظایر آن قادر به حضور فیزیکی در کلاس‌های درس نمی‌باشند.

در بررسی هر دو نوع آموزش حضوری (کلاسی) و آموزشی غیرحضوری (از راه دور) با محدودیت‌ها و قیودی مواجه هستیم که موفقیت‌های نسبی آن را با توجه به مناطق جغرافیایی جهان تحت الشعاع قرار می‌دهد. کمبود فضای آموزشی و پراکندگی نامتجانس امکانات آموزشی و کمک آموزشی سبب شده تا نظام آموزشی حضوری پاسخگوی نیازهای جامعه نباشد. لذا بسیاری از کشورها در برنامه‌ریزی‌های آموزشی خود با توجه به مشکلات و خلأهای موجود، آموزش‌های غیرحضوری را به‌عنوان یک راه حل مناسب در جهت گسترش و توسعه امر یاددهی و یادگیری رسمی مطرح و اجرا کرده‌اند.

در تعریف کلی از این نوع آموزش درمی‌یابیم که آموزش رسمی از راه دور فرایندی است که طی آن یک سازمان مسئول با استفاده از ابزار آموزشی و کمک آموزشی، وسایل سمعی و بصری، و فناوری ارتباطات راه دور، به انتقال دانش می‌پردازد. در این نوع آموزش یادگیرنده و یاددهنده، هم از نظر زمانی و هم از نظر مکانی در کنار هم نیستند. این تعریف نشان می‌دهد که در این سیستم آموزشی به ارتباط روزانه و تماس‌های رودررو^۵ بین مدرسان و دانشجویان نیازی

نیست، بلکه آموزش براساس انتقال برنامه‌درسی و اطلاعات و تعامل دوسویه غیرحضوری صورت می‌پذیرد. وی. جی. کیگان در بیان تعریفی از آموزش از راه دور به نکاتی توجه داشته است که عبارتند از: الف) جداسازی معلم و شاگرد/ دانشجو، ب) برنامه‌ریزی و تهیه منابع کمک آموزشی با هدایت و نظارت یک مؤسسه آموزشی، ج) استفاده از رسانه‌های فنی، د) پیش‌بینی و تدارک دو روش ارتباطی، ه) امکان برگزاری سمینارهای مقطعی، و و) استفاده از بهترین شکل آموزش (۱: ۱۲۴).

رسانه‌های مؤثر در اجرای آموزش از راه دور

۱. منابع و رسانه‌های چاپی (کتاب‌ها، مقالات، جزوات درسی، تست‌های آموزشی، و مانند آن)؛
۲. منابع سمعی و بصری یا دیداری و شنیداری (رادیو و تلویزیون، ویدئو، فیلم، اسلاید، عکس، فیلم ویدئویی، کاست ضبط صوت، نوار، و پوستر)؛
۳. منابع ارتباطی از راه دور نظیر تلفن، تلکس، و فاکس؛
۴. خدمات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری کامپیوتری (فلاپی، لوح فشرده، دی. وی. دی، بسته‌های نرم‌افزاری آموزشی آماده، و بانک‌های اطلاعاتی ضبط شده بر روی حافظه دستگاه)؛ و
۵. امکانات شبکه‌ای ارتباطات الکترونیکی و ماهواره‌ای (اتصالات اینترنتی، پست

الکترونیک، گروه‌های بحث و گفت‌وگو، شبکه‌های جهانی گسترده اطلاعاتی (وب)، کنفرانس‌های تلفنی همزمان، و تدریس ماهواره‌ای تلویزیونی.

در بین رسانه‌های فوق‌الذکر، مزایای شبکه‌سازی رایانه‌ای بر مبنای فناوری‌های سیستم آموزش از راه دور حائز اهمیت بیشتر بوده و این مزایا عبارتند از: بازبینی و اشاعه سریع برنامه‌های آموزشی؛ توسعه جهانی شبکه، تعامل فراینده بین استاد و شاگرد؛ آزادی فزاینده فراگیران در انتخاب زمان و محل فراگیری؛ ایجاد امکان همایش ویدئویی از طریق شبکه؛ هزینه بسیار اندک انتقال و تهیه منابع؛ محیطی کاملاً رقومی و با حداقل محدودیت‌ها در انتقال داده‌ها (۹: ۲۱۸)

آموزش از راه دور و الگوهای برای اجرای مناسب آن

این نوع آموزش طی قرون متمادی در اشکال گوناگون رایج بوده است. از قدیمی‌ترین شیوه‌های آن مبادله مواد آموزشی به صورت دستی و یا پستی است. تحولات و پیشرفت‌های فناوری در دوران گوناگون و سیر تطور شیوه‌های آموزشی در کشورهای مختلف سبب ایجاد تغییراتی شگرف در این نوع آموزش و پیدایش الگوهای متنوع یادگیری و یاددهی گشته است که در این زمینه می‌توان به الگوهای آموزشی مناسب زیر به‌طور خلاصه اشاره کرد:

۱. آموزش مکاتبه‌ای. ارسال و توزیع جزوات درسی، کتاب‌ها، مجلات، دستورالعمل‌ها، متن سخنرانی‌ها، سؤالات

سال‌های قبل و پاسخ‌های لازم، و زیراکس یادداشت‌های کلاسی به نقاط مختلف کشور توسط پست و یا جابه‌جایی توسط مسافران، قسمتی از آموزش‌های راه دور محسوب می‌شده است. این سیستم در شرایطی که رشد فناوری و شیوه‌های ارتباطات دو سویه به حد کنونی نرسیده بود، ضمن ایده‌آل بودن، دارای مشکلات و معایبی بود که سبب کاهش کیفیت آموزشی می‌گردید.

۲. آموزش با استفاده از وسایل سمعی و بصری (دیداری و شنیداری). در مراحل تکاملی بعدی سیستم آموزش مکاتبه‌ای در قرن بیستم و به‌ویژه در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم، پیدایش و توسعه فناوری مشتمل بر رادیو و تلویزیون پیشرفت‌های چشمگیری را در گسترش این نوع آموزش در پی داشته است. علاقه‌مندی مردم به این دو رسانه صوتی و تصویری سبب شد تا استفاده از آنها به‌عنوان ابزار کمک آموزشی از راه دور در سطح جغرافیایی وسیع ملی و حتی بین‌المللی (آموزش زبان انگلیسی) مورد استقبال فراوانی قرار گیرد.

در ایران تا مدت‌ها امر سوادآموزی، آموزش‌های کشاورزی، آموزش‌های عقیدتی و مذهبی، بحث‌های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی، از جمله مواردی بود که با این شیوه آموزشی به‌سرعت گسترش یافت. اختراع و پیدایش انواع دیگری از مواد سمعی و بصری نظیر عکس، فیلم، اسلاید، ضبط صوت، نوار کاست، نوار ویدئویی و بسیاری از فناوری‌های آموزشی جدید در کنار رشد صنعت ارتباطات راه دور نظیر تلفن، تلکس، و نمابر سبب

گسترش سیستم آموزش غیرحضوری به شیوه‌ای غیرپستی گردید و تأثیر بسیار زیادی بر آموزش مکاتبه‌ای نهاد، به طوری که کم‌کم آموزش مکاتبه‌ای به «آموزش از راه دور» تغییر شکل یافت.

۳. آموزش از راه منابع پایه ویدئویی و تلویزیون. سودمندی زیاد و اثرات مثبت فیلم‌های آموزشی حلقه‌ای و ریلی، که هم میزان یادگیری و هم میزان ثبات و پایداری یادگیری را افزایش می‌داد، سبب شد تا این نوع آموزش تحت تأثیر اختراع و پیدایش ویدئو و فیلم‌های ویدئویی، با استفاده از تلویزیون رنگی با صفحات عریض، دچار دگرگونی وسیعی گردد. دسترس‌پذیری، سادگی استفاده، سهولت نمایش، قیمت ارزان، امکان تکرار، تکثیر راحت و بسیاری از امتیازات دیگر فیلم‌های ویدئویی باعث شد تا مطالب درسی و غیردرسی آموزشی و کمک آموزشی به راحتی بر روی فیلم‌های ویدئویی ضبط و به مقدار زیاد تکثیر و به میزان وسیع در سطوح مختلف منطقه‌ای، ملی، و حتی بین‌المللی توزیع گردد. از آن پس ضبط سخنرانی علمی، تدریس در کلاس‌های درسی، مسائل مطرح شده در کارگاه‌های آموزشی، نتایج حاصل از تحقیقات آزمایشگاهی، جزئیات عمل‌های جراحی، و بسیاری از موارد دیگر به‌عنوان پدیده‌ای جدید در تعامل بین یادگیری و یاددهی مورد استقبال دست‌اندرکاران سیستم آموزشی و آموزش‌دهندگان و آموزش‌گیرندگان قرار گرفت.

۴. آموزش با استفاده از خدمات کامپیوتری پیدایش کامپیوتر و گسترش و توسعه خدمات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری آن از سال ۱۹۹۰ به بعد، بیشترین تأثیرات مثبت و سودمند را در عرضه سیستم آموزشی از راه دور داشته است، به طوری که این پدیده جدید و اعجاب‌آمیز قرن، اکثر محدودیت‌های مکانی و زمانی را، که الگوهای قبلی با آن دست به گریبان بوده‌اند، کاهش داده و یا از بین برده است. امکان برقراری ارتباطات دوسویه در تمام ساعات شبانه‌روز با حجم وسیع اطلاعات موجود در نظام‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته^۶ و یا ناپیوسته^۷، انقلاب عظیمی را در ذخیره، تجزیه و تحلیل، و انتقال اطلاعات در نظام آموزشی غیرحضوری ایجاد کرد. دستگاه کامپیوتر، متعلقات، و خدمات اصلی و جانبی آن به‌عنوان یک پدیده نوین فناورانه، امکان ذخیره و بازیابی حجم زیادی از اطلاعات و ارسال همزمان آن برای کلیه فراگیران کشور را فراهم آورد. لوح‌های فشرده نوری به‌عنوان ابزاری مناسب در آموزش، توان ذخیره میزان بسیار زیادی کتاب، جزوه، و سایر منابع اطلاعاتی را دارا بود (۱۲: ۵۸).

۵. آموزش با استفاده از ارتباطات ماهواره‌ای از راه دور. در پی تکامل بیشتر فناوری ارتباطات، سایر انواع وسایل ارتباط جمعی سریع، مشتمل بر ماهواره‌های مخابراتی، امکان انتقال مستقیم و همزمان صوت و تصویر و برقراری ارتباط بین نقاط مختلف جهان را افزایش داد و همین امر برنامه‌ریزان آموزشی را به فکر ایجاد الگوهای

دیگری از آموزش‌های غیرحضوری انداخت. الگوهای جدید با استفاده از امکانات لازم در برقراری ارتباط دوسویه یا چندسویه بین آموزش‌دهندگان و آموزش‌گیرندگان، سبب شدند تدریس تلویزیونی، مکالمات همزمان و ارتباطات کنفرانسی چندجانبه در سطوح ملی و بین‌المللی میسر گردد. تدریس ماهواره‌ای می‌تواند بر روی نوار ویدئو ضبط و به صورت غیرحضوری در موقعیت‌های یادگیری دیگر به کار رود.

هر چند که این الگوی جدید به علت فقدان سهولت در استفاده شخصی و عدم جامعیت کافی در بین اقشار مختلف آموزشی، امکان گسترش همه‌جانبه را نداشت، ولی امکان ارائه دروسی واحد را در مکان‌های جغرافیایی مختلف و به صورت همزمان با استفاده از امکانات ماهواره‌ای میسر می‌ساخت. این ابزار فناورانه فاصله بین مرزهای جغرافیایی، اختلاف ساعات شبانه‌روز، مسافت‌های طولانی بین کشورها، اختلافات علمی و فنی بین کشورها و عواملی نظیر آن را در اقصا نقاط دنیا به حداقل کاهش داد و سبب شد تا آموزش از راه دور از سطح منطقه‌ای و ملی پا را فراتر گذارده و در سطح بین‌المللی مطرح گردد.

۵-۱. آموزش‌های مجازی با استفاده از اینترنت (آموزش نوین از راه دور). پیدایش واژه‌هایی نظیر دانشگاه‌های مجازی، کتاب الکترونیک^۸، دانشگاه‌های اینترنتی، یادگیری الکترونیکی^۹ و مفاهیمی نظیر آنها، از پیامدهای جدی ارتباطات

ماهواره‌ای از راه دور به حساب می‌آیند. این نوع ارتباطات می‌تواند زمینه جدیدی برای دست‌اندرکاران تبادل و جابه‌جایی اطلاعات بدون حضور فیزیکی ارسال‌کننده و دریافت‌کننده محسوب گردد.

سابقه آموزش‌های مجازی به دهه ۱۹۸۰ برمی‌گردد که برخی از دانشگاه‌های آمریکا نظیر هاروارد، میشیگان و سایر دانشگاه‌ها در کشورهای اروپایی با بهره‌گیری از فناوری‌های جدید ارتباطی، قسمتی از کلاس‌های خود را مستقیماً از طریق شبکه‌های دانشگاهی خود ارائه کردند.

در کلاس‌های مجازی همانند کلاس‌های معمولی تعامل همزمان بین استاد و دانشجو وجود دارد. در این سیستم تبادل نظر دو طرفه، حل تمرین، رفع مشکلات و به عمل آوردن امتحان از دانشجو امری است شبیه کلاس‌های معمولی. وجود کامپیوترهای کیفی^{۱۰} که می‌تواند در اختیار استاد و دانشجو قرار گیرد امکان ارتباط دو طرفه را در هر لحظه از شبانه‌روز و در مکان‌های مختلف دور و نزدیک به خوبی میسر ساخته است. در سال‌های آخر قرن بیستم دانشگاه‌های مجازی پای به عرصه ظهور نهادند که تمام دروس و کلاس‌های خود را بر روی اینترنت ارائه می‌کردند. در حال حاضر در آمریکا سالانه بیش از ۱/۶ میلیون نفر از طریق دانشگاه‌های مجازی تحصیل می‌کنند و این امر فقط خاص اروپا و آمریکا نبوده است، بلکه کشورهای آسیایی و آفریقایی نیز از این امر پیروی

نموده‌اند. مثلاً کره جنوبی به تنهایی ۸۰,۷۹۹ دانشجوی زن را از طریق آموزش مجازی در دانشگاه ایوها^{۱۱} پذیرش نموده است (۴: ۱۰).

۲-۵. محیط‌های غیرفیزیکی در آموزش الکترونیک (محیط وب). به دنبال رشد و توسعه خدمات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری کامپیوتر، پیدایش شبکه گسترده جهانی (وب)، و پیشرفت‌های حاصل در امر ارتباطات ماهواره‌ای در دو دهه اخیر، به الگوی دیگری از آموزش از راه دور برمی‌خوریم که نیاز چندانی به فضای آموزشی، تعداد زیاد مدرسان، و عوامل تدارکاتی پرهزینه ندارد. برای پیشبرد اهداف آموزش از راه دور، با توسل به فناوری‌های جدید کامپیوتری و ارتباطی، به‌ویژه اینترنت، مکان‌هایی متفاوت با ساختمان‌های فیزیکی و محوطه دانشگاه‌های سنتی لازم بود، که این اماکن و مؤسسات در قالب دانشگاه‌های مجازی^{۱۲} یا دانشگاه‌های الکترونیکی^{۱۳} شکل گرفتند.

فعالیت‌های کامپیوتری وب محور سبب گسترش محیط‌های آموزشی مجازی گردید. همان‌طوری که ام. دریسکول^{۱۴} و وی.بیر^{۱۵}، دو تن از متخصصان امر یادگیری در کتاب خود اشاره نمودند: «مفهوم جدید در یادگیری وب محور این است که فعالیت‌ها را می‌توان برای مشارکت حضوری یا غیرحضوری برنامه‌ریزی کرد. فعالیت‌های یادگیری غیرحضوری تعامل همزمان را بین مشارکت‌کنندگان در مکان‌های مختلف فراهم می‌آورد و انتظارات آنها را در

تعامل با دیگران بدون تحمل رنج سفر و محدودیت‌های زمانی برآورده می‌سازد» (۲: ۴۳-۴۲).

با استفاده از وب، متخصصان مهارت‌آموزی می‌توانند فنون تعامل را با استفاده از شیوه‌های گوناگونی نظیر بحث‌های گروهی همزمان، دسترسی به گفت‌وگو و گپ‌زنی^{۱۶}، پست الکترونیکی و یا ارسال تکالیف فردی یا گروهی بر روی صفحات وب، متحول کنند. وظیفه مدرسان «وب» فقط محدود به وصل کردن یادگیران به منابع اطلاعاتی موجود نمی‌شود، بلکه آنها، در ایجاد تسهیلات لازم در تعامل معنی‌دار حضوری و غیرحضوری یاددهنده و یادگیرنده نقش دارند.

نظام آموزشی از راه دور در ایران

عمر آموزش از فاصله دور به قرون متمادی قبل برمی‌گردد و به عقیده بعضی از صاحب‌نظران به زمان افلاطون و شاگرد وی دیونسیوس می‌رسد. اولین شکل کلاس درس از راه دور دو قرن پیش به صورت مکاتبه‌ای بوده است و شواهد نشان می‌دهد که اولین آموزش مکاتبه‌ای به شیوه پستی و مبادله منابع آموزشی و پرسش و پاسخ از طریق پست، در سال‌های ۱۷۲۸ میلادی انجام گرفته است. هر چند که شورای جهانی آموزش از راه دور (DETC)^{۱۷} در واشینگتن آمریکا در سال ۲۰۰۲ هفتاد و پنجمین سالگرد خود را جشن گرفت، ولی فعالیت‌های جدی

11. Iwha

12. Virtual universities

13. E-universities

14. M. Driscoll

15. V. Beer

16. Chat

17. DETC = Distance Education and Training Council

در این زمینه به دهه‌های واپسین قرن ۲۰ بازمی‌گردد (۴: ۱۰۶). در سال ۱۸۴۰ ایساک پتیمن، درس کوتاه‌نویسی را در انگلستان از طریق مکاتبه‌ای تدریس کرد (۲: ۵۰).

بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که آموزش از فاصله دور به صورت دوره‌های رسمی و آکادمیک، برای اولین بار در ایران در سال ۱۳۵۰ توسط دانشگاه ابوریحان بیرونی در قالب آموزش‌های مکاتبه‌ای آغاز شد. در فاصله ده‌ساله ۱۳۵۰-۱۳۵۹ جمعاً ۳۰۸۹ نفر دانشجو در مقطع کارشناسی از این دانشگاه فارغ‌التحصیل شدند و در سال ۱۳۵۹ فعالیت‌های آن متوقف شد (۱۳). یک‌سال بعد از تأسیس دانشگاه ابوریحان بیرونی، دانشگاه آزاد آن زمان با توجه به نیاز جامعه و درخواست آن دسته از افراد جامعه که به دلایل گوناگون امکان راه‌یابی به دانشگاه‌های معمولی را نداشتند و در پاسخ به نیاز سازمان‌های دولتی که در صدد ارتقای سطح آموزش رسمی کارکنان خود بودند، در مقطع کارشناسی کار خود را آغاز کرد و تا سال ۱۳۵۵ به تربیت تعداد شش هزار دانشجو به روش مکاتبه‌ای و با مشاوره کارشناسان خارجی پرداخت که متأسفانه فعالیت این دانشگاه نیز در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۹) متوقف شد (۱۳).

در سال ۱۳۶۶ دانشگاه پیام نور با هدف ادامه آموزش‌های مکاتبه‌ای و در قالب ۲۸ مرکز در تهران و سایر شهرستان‌ها فعالیت خود را در این زمینه آغاز کرد. در حال حاضر این دانشگاه زیر نظر وزارت علوم و تحقیقات و فن‌آوری با تأسیس ۲۴۰ مرکز آموزشی در

شهرهای مختلف کشور و پذیرش هزاران دانشجو به صورت حضوری، نیمه حضوری، و غیرحضوری به فعالیت خود ادامه می‌دهد (۱۵).

بر اساس مطالعات دبلیوزانگ و همکاران وی، در دانشگاه پیام نور ایران، به‌عنوان یک مرکز معتبر آموزشی از راه دور، ۹۰ درصد الگوهای آموزشی استفاده شده از طریق ارتباطات و نقل و انتقالات منابع چاپی به صورت پستی، ۵ درصد بر اساس ارسال مواد سمعی و بصری نظیر فیلم‌های ویدئویی و برنامه‌های تلویزیونی، و فقط ۵ درصد از آموزش‌ها بر اساس تعامل مستقیم استاد و دانشجو بوده است (۱۷).

پاسخگویی به نیازهای جامعه و همگامی با سیستم‌های جدید آموزش از راه دور در دنیا باعث شد تا اخیراً برخی از دانشگاه‌های ایران از جمله دانشگاه علم و صنعت و دانشگاه صنعتی شریف اقدام به برگزاری آموزش‌های دانشگاهی رسمی به صورت الکترونیکی یا مجازی نمایند. استقبال فراوان جامعه از این نوع آموزش این نوید را می‌دهد که در آینده‌ای نزدیک، نظام آموزش عالی کشور و تعداد بیشتری از دانشگاه‌ها، گسترش آموزش الکترونیکی را در برنامه‌های خود قرار دهند.

مسائل و مشکلات آموزش از راه دور در ایران

گسترش و توسعه فعالیت‌های جهانی مربوط به آموزش به‌طور اعم و آموزش از راه دور به‌طور اخص با تمام مزایا و منافع که در پی داشته است، بعضاً اشکالاتی را در

سیستم آموزشی برخی کشورها پدید آورده است که اهم آن ناشی از عواملی چون اوضاع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی آن کشورها بوده است.

علی‌رغم اینکه استفاده از آموزش‌های از راه دور در ایران در طی ۳۵ سال گذشته با محاسن و فواید بسیاری همراه بوده است، اما برخی از صاحب‌نظران اشکالاتی را نیز متوجه آن دانسته‌اند و معتقدند که هنوز هم با وضعیت ایده‌آل فاصله بسیاری زیادی دارد. عمده‌ترین اشکالات و کاستی‌های موجود در سیستم آموزش‌های از راه دور در ایران به شرح زیر است:

۱. توزیع جغرافیایی ناهمگون مراکز متولی سیستم آموزشی از راه دور در ایران به طوری که بسیاری از مناطق محروم فاقد این امکانات می‌باشند؛

۲. عدم کفایت و مطلوبیت امکانات کمک آموزشی نظیر کتابخانه، کارگاه و آزمایشگاه، مراکز مشاوره‌ای خدمات اشاعه اطلاعات گزینشی (اس.دی.آی.)^{۱۸}، و خدمات تحویل مدرک؛

۳. عدم تعامل کافی و لازم بین استادان و دانشجویان، به طوری که قسمت اعظم امکانات استفاده شده فقط براساس مبادلات مکاتبه‌ای و استفاده از مواد چاپی نظیر جزوه درسی و کتاب استوار است؛

۴. عدم اعتبار و ارزش کافی مدارک تحصیلی اخذ شده براساس آموزش‌های مکاتبه‌ای و از راه دور از دید سازمان‌های دولتی و غیردولتی؛

۵. عدم توسعه و گسترش امکانات لازم در جهت ایجاد تسهیلات مربوط به ارتباطات راه دور ماهواره‌ای و سایر فناوری‌های انتقال اطلاعات در مراکز آموزشی از راه دور و فقدان سواد اطلاعاتی و سواد رایانه‌ای در بین یادگیران این نوع سیستم آموزشی؛

۶. فقدان حمایت‌ها و پشتیبانی‌های کافی و لازم مؤسسات آموزشی از دانشجویان پذیرفته شده و در نتیجه به انزوا درآمدن و وازدگی آنها در مقایسه با دانشجویان دوره‌های آموزشی حضوری؛ و

۷. هزینه‌های بالای تحمیل شده بر دانشجویان در جهت پرداخت شهریه، تهیه، و خرید منابع آموزشی و کمک آموزشی، مخارج مسافرت و ایاب و ذهاب، تهیه زیراکس و هزینه‌های پستی.

آموزش از راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی

جامعه کتابداران عملاً از سال ۱۸۸۸، یعنی زمانی که ملویل دیویی دانشمند کتابداری آمریکایی از دانشکده کتابداری آلبانی خواست که دوره‌های مکاتبه‌ای برای کتابداران کتابخانه‌های کوچک و تخصصی تشکیل دهند، دست‌اندرکار آموزش از راه دور بوده‌اند. از آن زمان به بعد دانشکده‌های کتابداری امکان ثبت نام برای دوره‌های نیمه وقت، شبانه، پایان هفته، تابستانی، و دوره‌های ویژه را فراهم آورده‌اند. آنها دوره‌هایی را نیز خارج از محیط دانشگاه و یا موقعیت‌های آموزشی دیگری را به جای کلاس‌های سنتی

ارائه داده‌اند (۵: ۹۷).

در ۱۹۲۳ مدرسه مکاتبه‌ای کتابداری آمریکا تأسیس شد و در ۱۹۲۸ با تمام متعلقات خود به دانشگاه کلمبیا انتقال یافت. هر چند که انجمن کتابداری آمریکا^{۱۹} نظر مثبتی نسبت به آموزش مکاتبه‌ای ندارد و هشدار داده است که این دوره‌ها در برنامه آموزش عالی که به اخذ مدرک منجر گردد منظور نمی‌شود، ولی مدرسان آمریکایی کوشیدند بهترین استفاده را از رادیو از دهه ۱۹۲۰ و از تلویزیون از دهه ۱۹۳۰ به عمل آورند. نخستین استفاده از کنفرانس ویدئویی برای آموزش مستمر در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی با دور کنفرانس ماهواره ای ALA در زمینه حق مؤلف در سال ۱۹۷۸ آغاز و با ویدئو کنفرانس در زمینه مارک و AACR2 ادامه یافت (۱۰: ۸۹).

اولین تجربه قابل توجه در این زمینه در انگلستان به سال ۱۹۸۵ برمی‌گردد که کالج کتابداری ویلز با پذیرش ۱۵ دانشجو برای یک دوره سه ساله کارشناسی ارشد مدیریت کتابخانه و خدمات اطلاعاتی، اولین قدم را در آموزش کتابداری از راه دور در این کشور برداشته است. در این دوره علاوه بر دو سال آموزش از راه دور، حضور اجباری در کلاس‌های تابستانی در دو تابستان و ارائه یک رساله در نظر گرفته شده و کنترل‌های لازم بر روی تکالیف درسی از طریق تلفن و مکاتبه به عمل می‌آمد. گرایش‌های گوناگونی از آموزش کتابداری نظیر کتابداری آموزشی و یا گرایش مدیریت مجموعه و نیز مدیریت

اطلاعات، بعدها به اجرا در آمد که این دوره‌ها حتی به خارج از انگلستان از جمله هنگ‌کنگ نیز صادر شد. در دهه ۱۹۹۰ دانشگاه برایتون آموزش از راه دور دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی را عرضه کرد و دانشگاه‌های نورث آمبریا در نیوکاسل، دانشگاه شفیلد، و دانشگاه استرات کلاید عهده‌دار برنامه‌های بعدی شدند (۱۰: ۳۲).

در تحقیقی که در سال ۱۹۸۹ در مورد آموزش از راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی انجام شده بود با ۱۸۸ دانشکده و مؤسسه کتابداری در کشورهای انگلیسی زبان تماس گرفته شد که ۴۳ درصد آنها به این تحقیق پاسخ دادند. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که دوره‌هایی که از طریق آموزش از راه دور ارائه می‌گردند طیف گسترده‌ای از دوره‌های چند هفته‌ای تا دوره‌های کامل دارد که منجر به دریافت درجه تحصیلی از جمله درجه دکترا، می‌شود. در این بررسی به نکات مهمی از جمله مسائل مالی آموزش از راه دور و نگرانی ناشی از منزوی بودن دانشجویان و مدرسان برمی‌خوریم. در تحقیقی که مؤسسه ملی آموزش دیداری- شنیداری^{۲۰} در ژاپن با همکاری یونسکو درباره آموزش از راه دور در آسیا و اقیانوسیه انجام دادند و نیز در تحقیقی که در سال ۱۹۹۸ توسط چاتیما ساکچاناند^{۲۱} درباره آموزش از راه دور کتابداری و اطلاع‌رسانی انجام گرفت اطلاعات زیر به دست آمد:

۱. در محدوده آسیا و اقیانوسیه هفت

19. American Library Association (ALA)

20. National Institute of Multimedia Education (NIME)

21. Chutima Sacchanand

کشور استرالیا، چین، هند، ژاپن، زلاندنو، گینه‌نو، و تایلند دارای آموزش از راه دور در این رشته می‌باشند؛

۲. سی و یک مؤسسه در آسیا و منطقه اقیانوسیه آموزش از راه دور را برای کتابداری ارائه می‌کنند؛ و

۳. علاوه بر دوره‌های کوتاه مدت، سطوح مختلف تحصیلی از جمله دوره‌های دیپلم، دوره یکساله بعد از متوسطه، دوره کاردانی، کارشناسی، و کارشناسی ارشد کتابداری ارائه می‌گردد (۵: ۹۹-۱۰۱).

کشور هندوستان به‌عنوان یکی از کشورهای پیشرفته در عرصه آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی با سابقه‌ای حدود ۱۰۰ سال، فعالیت‌های چشمگیری را در ارائه و اجرای آموزش از راه دور به‌عمل آورده است. آموزش مکاتبه‌ای، آغازگر نظام آموزش از راه دور بوده و هم اکنون با استفاده از وسایل دیداری و شنیداری، ماهواره‌های مخابراتی و فناوری شبکه‌ای، گسترش بیشتری یافته است. دانشگاه آزاد آبدکار^{۲۲} در حیدرآباد اولین دانشگاهی بود که در سال ۱۹۸۵ دوره لیسانس کتابداری را از طریق سیستم آموزش از راه دور آغاز کرد و دانشگاه آزاد ملی ایندیراگانندی^{۲۳} در دهلی در سال ۱۹۸۹، و دانشگاه‌های مدرس^{۲۴}، آناملای^{۲۵} و برخی دیگر از دانشگاه‌های هندوستان در سال‌های بعد با تأسیس دوره‌های لیسانس، فوق‌لیسانس، و حتی دکترا به جمع دست‌اندرکاران آموزش کتابداری از راه دور پیوستند (۱۶: ۱۳۰-۱۳۱).

بررسی‌های بعدی نشان می‌دهد که تا

سال ۱۹۹۶ میلادی، جمعاً چهارده دانشگاه در هندوستان عهده‌دار ارائه آموزش رسمی کتابداری و اطلاع‌رسانی با استفاده از سیستم آموزش از راه دور در مقاطع گوناگون تحصیلی بوده‌اند (۱۴: ۲۵۲).

آموزش‌های نیمه حضوری و از راه دور کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران

همان‌طور که قبلاً توضیح داده شد در دوران پیش از انقلاب اسلامی دانشگاه ابوریحان بیرونی سابق، و دانشگاه آزاد آن زمان اولین آموزش‌های از راه دور را در کشور مورد تجربه قرار داده و فعالیت‌های آنها در سال‌های اول انقلاب متوقف شد. در سال ۱۳۶۶ دانشگاه پیام نور با هدف آموزش‌های غیرحضوری و نیمه‌حضوری فعالیت خود را آغاز نمود. هرچند که در دو دهه گذشته، این دانشگاه سعی در تجهیز واحدهای آموزشی خود به انواع مواد سمعی و بصری و الکترونیکی داشته است، متأسفانه به‌علت کثرت دانشجویان پذیرفته شده و کمبود امکانات آموزشی، فیزیکی، مالی، و تدارکاتی، هنوز هم تا رسیدن به معیارها و استانداردهای قابل قبول در سیستم آموزش از راه دور فاصله زیادی وجود دارد.

با وجود عمر چهل ساله آموزش رسمی کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های کشور، در حال حاضر آموزش از راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی هنوز در ایران فاقد جایگاه مناسبی می‌باشد و به جز دانشگاه پیام نور که از طریق آزمون سراسری و متمرکز،

22. Dr. B.R. Ambedkar Open University

23. Indira Gannndhi National Open University

24. Madras

25. Annamalai

اقدام به پذیرش دانشجوی رشته کتابداری در مقاطع تحصیل کردانی و کارشناسی، در بالغ بر ۳۰ واحد آموزشی خود در شهرستان‌های کشور می‌کند (۱۱: ۷۰-۸۱)، هیچ‌کدام از دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور دارای سیستم آموزش نیمه‌حضور یا غیرحضور در این رشته نمی‌باشند.

بنابر اطلاعات به‌دست آمده اخیر، دانشگاه پیام نور در برنامه‌ریزی‌های جدید خود سه نوع آموزش رسمی برای پذیرش دانشجو در کلیه رشته‌های تحصیلی از جمله کتابداری و اطلاع‌رسانی را به‌شرح زیر در نظر گرفته است:

۱. کلاس‌های کاملاً حضوری که با پذیرش قبلی شرایط از سوی دانشجویان مبنی بر شرکت اجباری در کلاس‌های درس دایر خواهند شد. این کلاس‌ها قرار است در نیمسال اول یا دوم سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۶ برگزار گردند؛

۲. کلاس‌های نیمه‌حضور که در آن دانشجویان برخی از دروس را با حضور در کلاس و برخی دیگر را به‌صورت خودخوان خواهند گذراند. حضور دانشجویان در این کلاس‌ها اجباری نیست؛ و

۳. کلاس‌های غیرحضور که دانشجویان واحدهای درسی را به‌صورت خودخوان می‌گذرانند و برای رفع اشکال در دانشگاه حاضر و به استاد مراجعه می‌نمایند (۷).

امتحان ورودی در هر سه نوع کلاس فوق از طریق آزمون سراسری سالانه توسط وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری به‌عمل می‌آید و امتحانات پایان ترم براساس یک

سیستم متمرکز در سراسر کشور با سؤالات ثابت و روز و ساعت معین در کلیه واحدهای دانشگاهی پراکنده در سطح کشور گرفته خواهد شد.

این دانشگاه در حال حاضر در مقاطع کردانی و کارشناسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشجو دارد و بنابر برنامه‌ریزی‌های به‌عمل آمده، در آینده‌ای نزدیک نسبت به پذیرش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد نیز اقدام به‌عمل خواهد آورد.

با توجه به مراتب فوق مشخص می‌گردد که علی‌رغم پیشرفت‌های حاصله در آموزش از راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای پیشرفته غربی و حتی در بسیاری از کشورهای منطقه آسیا و اقیانوسیه نظیر هندوستان، پاکستان، تایلند، زلاندنو، استرالیا، متأسفانه در ایران شاهد یک حرکت پویا در زمینه توسعه آموزش از راه دور در این حوزه نبوده‌ایم. لذا بسیاری از متقاضیان ادامه تحصیلات عالی و نیز بسیاری از کتابداران شاغل در کتابخانه‌های کشور، ضمن علاقه‌مندی و توانایی در فراگیری مطالب جدید، به‌علل گوناگونی که قبلاً ذکر شد قادر به ادامه تحصیلات رسمی در کتابداری نمی‌باشند، در حالی که با تکیه بر مدیریت منابع الکترونیکی و کتابخانه‌های مجازی، و با استفاده مطلوب از فناوری اطلاعاتی و وسایل ارتباطات جمعی می‌توان فرصت‌های لازم را برای برگزاری آموزش‌های راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌عمل آورد. لازم به یادآوری است که در راه رشد و توسعه این نوع آموزش در سطح کشور، متأسفانه

با پاره‌ای عوامل بازدارنده مواجه هستیم که تا رفع آنها نمی‌توان به پیشرفت جهت‌دار به سوی آرمان‌های مطلوب دست یافت. از جمله عوامل بازدارنده می‌توان از عدم توجه کافی مسئولان وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها به اعتباربخشی به مدارک تحصیلی صادر شده در سیستم آموزش‌های راه دور نام برد. یکی دیگر از مشکلات موجود، عدم علاقه‌مندی پاره‌ای از استادان این رشته در مشارکت جدی در این نوع آموزش‌ها می‌باشد، به طوری که در یک نظرسنجی از استادان رشته کتابداری در دانشگاه‌ها که در سال ۱۳۷۷ بر روی ۸۴ نفر صورت گرفت، نتایج نشان داد که ۵۸ نفر از آنها (۶۹ درصد) عدم تمایل و موافقت خود را در برگزاری و مشارکت در چنین دوره‌هایی اعلام کرده‌اند (۱۴: ۱۷۸).

نتیجه‌گیری

امروزه آموزش از راه دور در اقصا نقاط دنیا به عنوان یکی از جانشینان عملی تحصیلات حضوری شناخته شده است. طرفداران این نوع آموزش بسیارند و شمار کشورهای و مؤسساتی که آن را ارائه می‌دهند روبه فزونی است، به طوری که صاحبان مشاغل تمایل زیادی نسبت به آموزش پرسنل خود حتی در محل کار یا منزل نشان می‌دهند. آموزش از راه دور در حال حاضر با استفاده از امکانات فناوریانه کامپیوتری و ماهواره‌ای نه فقط به عنوان آموزشی برای همه، بلکه به عنوان «آموزشی برای نسل فردا» نیز مطرح است. برخی کشورهای از جمله ایران در اجرای صحیح و گسترده این نوع آموزش با

ناکارآمدی و مشکلات عدیده‌ای مواجه‌اند، به طوری که علی‌رغم اشاعه تمایل در آموزش‌های مجازی و از راه دور، گسترش و توسعه آن با اشکالاتی همراه است که امکان رقابت با کشورهای پیشرفته یا حتی پاره‌ای از کشورهای منطقه را نیز ندارد.

در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز علاوه بر آموزش کلاسی و حضوری در دانشگاه‌ها و سایر مؤسسات، اکنون آموزش از راه دور این رشته نیز به عنوان روشی معتبر در سراسر جهان شناخته شده است و در حال حاضر در بسیاری از کشورها، دستیابی به این نوع آموزش برای کسانی که به هر علت امکان شرکت در کلاس‌های حضوری را ندارند امری متداول است. ایران به عنوان کشوری که ۴۰ سال سابقه آموزش رسمی کتابداری را در دانشگاه‌های خود دارد متأسفانه تا به حال در برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور در این رشته از موفقیت چندانی برخوردار نبوده است و به غیر از یک دانشگاه (دانشگاه پیام نور) هیچ‌کدام از دانشگاه‌های کشور در برنامه‌های آموزشی خود جایی را برای ادامه تحصیلات غیرحضوری یا نیمه‌حضوری در این رشته منظور نکرده‌اند. در حالی که تجربه دانشگاه پیام نور را در آموزش‌های نیمه‌حضوری و غیرحضوری می‌توان به عنوان الگویی مناسب برای سایر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی مورد توجه قرار داد، ولی به نظر می‌رسد که نظام آموزشی عالی کشور به اهمیت و ضرورت توسعه و گسترش این نوع آموزش به خوبی پی نبرده است و این مسئله طبعاً در مورد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز صادق

است. لذا توجه به پیشنهادات ارائه شده در این مقاله تا اندازه‌ای می‌تواند راهگشای این خلأ در سیستم آموزش عالی کشور باشد.

پیشنهادات

۱. ایجاد فرهنگ و آشنایی لازم در جامعه به منظور پذیرش دوره‌های آموزش از راه دور به عنوان یکی از روش‌های آموزشی رسمی در کشور از یک طرف و حمایت مسئولان وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، نهادها، و شرکت‌ها از اعتبار مدارک تحصیلی صادر شده برای بهره‌گیران از این سیستم آموزشی از طرف دیگر.

۲. متوقف کردن روش استفاده محض از منابع چاپی و حرکت در جهت روزآمدسازی شیوه‌های تدریس و آموزش مطابق با پیشرفت فناوری آموزشی و استفاده بهینه و مطلوب از فناوری‌های جدید ارتباطات راه دور.

۳. بررسی کلی نیازهای جامعه بازار کار به آموزش‌های از راه دور در مناطق پراکنده کشور به ویژه در مناطق محروم.

۴. قبل از تصمیم‌گیری قطعی به تأسیس یک مؤسسه آموزشی باید با استفاده از سیستم از راه دور برنامه‌ریزی‌های لازم در تهیه و تدارک امکانات کمک آموزشی لازم در منطقه، نظیر کتابخانه یا مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی واجد شرایط، خدمات مراکز مشاوره تحصیلی و شغلی، ابزار لازم جهت ارتباطات دوسویه یا چند سویه استاد و دانشجو، تجهیزات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری کامپیوتری و نظایر آن به عمل آید.

۵. برنامه‌ریزی در جهت توسعه و گسترش

دانشگاه‌ها و سایر مؤسسات آموزشی مجازی با استفاده از راهبردهای نوین آموزش‌های مجازی الکترونیکی، و کسب تجارب لازم در جهت دستیابی به روش‌های تعاملی غیرستی نظیر سخنرانی‌های وب، بحث‌های گروهی و گفت‌وگو، نمایش عکس‌های دیجیتال، جداول و متون درسی (با استفاده از Power point)، کارگاه‌های آموزشی کنفرانسی، و مانند آن.

۶. تلاش و برنامه‌ریزی در جهت ارتقای سواد اطلاعاتی و سواد رایانه‌ای یادگیرندگان، به منظور استفاده بهینه و مطلوب از کتابخانه‌ها و منابع آن و اصول و روش‌های تحقیق.

منابع

۱. آبراهام، الکساندر. «کتابخانه‌ها و آموزش از راه دور». ترجمه حسن کیانی. فصلنامه کتاب، دوره هشتم، ۱ و ۲ (بهار و تابستان ۱۳۷۸): ۱۲۴.

۲. پروور، ای، دبلیو. به سوی یادگیری در خط (الکترونیکی). ترجمه فریده مشایخ و عباس بازرگان. تهران: آگه، ۱۳۸۲.

۳. جاسسی، عبدالله. روش تدریس و فن کلاس‌داری. تهران: دفتر پژوهش و تدوین تاریخ انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲.

۴. حسن زاده، محمد. «نقش اینترنت در آموزش از راه دور کتابداری و اطلاع‌رسانی». در گزیده مقالات همایش سراسری اینترنت و کاربرد آن در کتابخانه. تهران: دبیزش، ۱۳۸۳.

۵. ساکچاناند، چاتیما. «آموزش از راه دور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در منطقه آسیا و اقیانوسیه». ترجمه مهری پریخ. در گزیده مقالات ایفلا ۹۸ (آمستردام: ۱۶-۲۱ آگوست ۱۹۹۸)، زیر نظر عباس

study on access on quantitative objects of PNU in higher education of Iran". 2000. [on-line]. Available: <http://www.ignou.ac.in/Theme-1Abolfazl%20Hedayati%20Azari.htm>. [2 Sep.2005].

14. Kiani, Hassan. "Growth and development of LIS education in Iran and India". Ph. D Thesis, Chandigarh (India), Panjab University, 1999.

15. Payam Noor University. 2002. [on-line]. Available at: http://www.icall.open.ac.uk/instresult.Inhtml.?inst_id=5552&p=1. [29 Sep.2005].

16. Ramanaiah, K. M. "Offering LIS programmes through distance mode". In *fifty years of LIS Education in India*. Seminar papers : XV, IATLIS National Seminar, University of Mysore (Hyderabad: Nov.27-29.1997), PP. 130-131.

17. Zhang, W. ...[etal]. "A comparison of distance education in selected Asian open universities". 2000. [on-line]. Available: <http://www.Ouhk.Edu.hk/cridal/gdent/management/Governance/EAM11A.html>. [5 Oct.2005].

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۱۲/۲۴

حری، به همت و ویراستاری تاج‌الملوک ارجمند. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹. ۶. شریعتمداری، علی. رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی. تهران: سمت، ۱۳۷۶.

۷. شریف مقدم، هادی. آموزش کتابداری دانشگاه پیام‌نور. مصاحبه. ۴ شهریور ۱۳۸۵.

۸. علیپورحافظی، مهدی؛ نوروزی، یعقوب. «آموزش از راه دور و نقش کتابخانه‌های دانشگاهی». فصلنامه کتاب، دوره شانزدهم، ۳ (پاییز ۱۳۸۴): ۱۵.

۹. گیلوری، عباس. مفاهیم نوین اطلاع‌رسانی. تهران: چاپار، ۱۳۷۸.

۱۰. مرتضایی، لایلا. تحصیلات تکمیلی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در انگلستان، آمریکا، هند و ایران. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۸۰.

۱۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. دفترچه راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و موسسات آموزش عالی سال ۱۳۸۵ (گروه آزمایشی علوم ریاضی و فنی). تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان سنجش آموزش کشور، ۱۳۸۴.

۱۲. هوسمن، کریس. «دیسک فشرده نوری ابزاری مناسب برای آموزش». ترجمه عباس گیلوری. پیام کتابخانه، دوره هفتم، ۴ (زمستان ۱۳۷۶): ۵۸.

13. Hedayati Azari , Abolfazl. "A